

Konstantin Konik 1918.–1919. aastal

Küllo Arjakas – ajaloolane

Võtmesõnad: Eesti Vabariigi sünd, Konik, päästekomitee, iseseisvusmanifest, Vabadussõda, tervishoid

Silmapaistev Eesti arst, omaaegne Tartu Ülikooli arstiteaduskonna dekaan ja haavakliiniku juhataja Konstantin Konik oli mees, kes 90 aastat tagasi aitas vahetult kaasa Eesti Vabariigi sünnile. Eesti ajaloos pöördelisel 1918. aastal oli K. Konik Eestimaa Päästekomitee liige koos Jüri Vilmsi ja Konstantin Pätsiga. See organ oli volitatud välja töötama ja levitama iseseisvusmanifesti, millega kuulutati välja sõltumatu Eesti Vabariik.

Käesoleva aasta veebruaris tähistab Eesti Vabariik oma 90. juubelit. Vabariigi sünnipäeva, 1918. a 24. veebruari peategelasteks oli kolmeliikmeline Eestimaa Päästmise Komitee, kuhu kuulusid juristid ja advokaadid Konstantin Päts ja Jüri Vilms ning dr Konstantin Konik. Täna arstid ja meditsiinitöötajad võivad uhked olla, sest Konstantin Konik oli eelkõige kuulus arst, kes pöördelisel 1917.–1918. a osales poliitikas. Pärast seda oli ta taas meditsiini juures, töötades Vabadussõja ajal (1918–1920) Eesti Vabariigi Tervishoiu Peavalitsuse juhatajana, olles ühtlasi ka Sõjaväe Tervishoiu Valitsuse kirurg-konsultant. 1920.–1931. a oli Konstantin Konik Tartu Ülikooli arstiteaduskonna dekaan, haavakliiniku juhataja, tegevkirurg

ja õppejõud, aga samuti ajakirja Eesti Arst toimetuse liige, Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Liidu esimees jms.

1932. a tuli Konik tagasi poliitikasse ja valiti V Riigikogusse, 1932. a oktoobris tõusis ta riigivanema kandidaadiks ja püüdis valitsust kokku panna, kuid see ei õnnestunud. 1933. a töötas Konstantin Konik haridus- ja sotsiaalministrina kuni ülepingest kokkuvarisemiseni 1933. a sügisel. Konstantin Konik suri pikaajalise raske haiguse järel 3. augustil 1936. a Tartus ja maeti riikliku matusetseremooniaga Tallinna Metsakalmistule.

Tulevane arst ja riigimees sündis 31. detsembril 1873. a Tartus. Ta lõpetas Tartu Ülikooli, töötas arstina Ukrainas, osales 1904.–1905. a Vene-Jaapani sõjas. Töötas seejärel Tartu Ülikoolis, alates 1909. a arstina Tallinnas, edendades põhitöö kõrval spordiliikumist, koondades eesti soost arstid Põhja-Balti Arstideseltsi, oli ajavahemikul 1913–1915 ajakirja Tervis vastutav toimetaja ja 1913–1918 osahisuse Estonia nõukogu esimees. Aastatel 1915–1917 töötas Konik Tallinna linnavalitsuse tervishoiu büroo juhatajana (täna moiste linna peaarst), pöördelisel 1917. a aga Eesti Ajutise Maavalitsuse tervishoiuosakonna juhatajana.

Alljärgnevalt on keskendutud kahele aastale Konstantin Koniku elus ning eeskätt tema seosele tolleaegse Eesti tervishoiuga.

1918: MURRANGULINE AASTA

1917. a algul Venemaal puhkenud Veebruarirevolutsiooni surve loobus vene tsaar Nikolai II troonist. Venemaast sai vabariik,

mida juhtis Ajutine Valitsus. Eesti rahvuslike jõudude survele moodustati märtsis 1917 Eestimaa kubermang, kuhu liideti ka etniliste eestlastega asustatud alad Liivimaa kubermangust. Eestimaa kubermangus esindas keskvõimu komissar, kelleks sai Tallinna linna advokaat Jaan Poska. Mais 1917 valiti Ajutine Maanõukogu. Viimane moodustas Maavalitsuse, mille eesotsas oli majandustegelane Jaan Raamot, hiljem Konstantin Päts. 1917. a sügisel kukutasid enamlased Ajutise Valitsuse ning võim läks üle tööliste, talupoegade ja soldatite nõukogule. Eestis püsis mõnda aega kaksikvõim, sest ka Maanõukogu tegutses edasi. 1918. a algul püsis ärev aeg: kestis I maailmasõda, keiserliku Saksamaa väed olid okupeerinud Lääne-Eesti saared ja valmistusid pealetungiks teistele Eesti aladele. Maanõukogu moodustas vanematekogu, kellele anti suured volitused. Veebruari algul 1918. a otsustas vanematekogu luua kolmeliikmelise Päästekomitee, kuhu kuulusid Konstantin Päts, Jüri Vilms ja Konstantin Konik. Nemad pidid lühikesel võimuvaheajal (interregnum), mis jäi enamlaste Eesti aladelt lahkumise ja Saksa vägede pealetungi vahele, kuulutama välja Eesti vabariigi. Päästekomitee eestvõttel töötati 21. veebruariks välja iseseisvusmanifest.

Konstantin Koniku poliitilise tegevuse kõrgpunktiks jääb mõistagi tegevus Eestimaa Päästekomitees. Selle eelduseks oli varasem ühiskondlik tegevus, osalemine 1917. a Maavalitsuses ja Maapäeva Vanematekogu töös ning poolpõrandaalne tegevus enamlaste lühikesel valitsusajal 1917. a lõpul ja 1918. a algul.

Lihtne on esitada küsimust, miks just valiti K. Konik kolmeliikmelise suurte volitustega Päästekomitee liikmeks. Huvitaval kombel ei anna allikad täpsemaid seletusi selle kohta. Ka Konik ise pole oma mälestustes seda puudutanud.

K. Konikut tunti Tallinna eesti seltskonnas hästi. Kaasaegsete mälestustes on rõhutatud Konstantin Koniku julgust ning selles pole põhjust kahelda. Ehk oli teatud osa tema Tartu päritolul ning seosel Jaan

Tõnissoniga, sest nii olid kolmeliikmelises Päästekomitees esindatud maaliitlane Päts, tööerakondlane Vilms ja tartlane Konik, kes oli varem Tõnissoni juhitud demokraatlikus erakonnas. Samas olid Maaliit, Tööerakond ja Demokraatlik Erakond kolm suuremat Eesti erakonda, kes 1918. a algul võtsid kursi Eesti iseseisvumisele.

Eesti ajaloo käiku mõjutas oluliselt üldtuntud otsus: "Maanõukogu Vanematekogu otsustas 19. veebruaril 1918 asutada kolmeliikmeline Eestimaa Päästekomitee, kelle kätte kuni normalsete olude loomiseni kõik riiklik võim anda. Päästekomitee liikmeteks valida K. Päts, J. Vilms ja K. Konik" (1).

Järgnesid murrangulised veebruaripäevad: keiserliku Saksamaa väed tungisid rindel edasi, enamlased põgenesid kiiruga Nõukogude Venemaale, rahvuslikud jõud otsisid võimalust iseseisvuse väljakuulutamiseks.

20. veebruaril sai Haapsalus paiknev 1. Eesti polgu ülem polkovnik Ernst Pödder teated Saksa vägede pealetungist. Ta saatis pealinna Eesti Sõjaväelaste Büroo liikme Johan Juhtundi, et Eesti juhid tuleks kohe Haapsallu iseseisvust välja kuulutama. 20. veebruari õhtul otsustati Haritlaste Klubi koosolekul, kus osalesid ka Päästekomitee liikmed, saata Haapsallu vajalik esindus.

21. veebruaril kogunesid Päts, Vilms jt Tallinnas, kust hakati autoga sõitma Haapsalu poole. Jõuti sõita üle poole tee, kui vastutunud 1. Eesti polgu sõjameestelt saadi teada, et Haapsalu on juba langenud sakslaste kätte ja nii tuldi tühjalt tagasi.

Seejärel otsis Päästekomitee võimalusi Eesti iseseisvus välja kuulutada Tartus, kus võis toetuda rahvuslikult meelestatud Eesti tagavarapataljonile. Ka sinna sõit ebaõnnestus, sest enamlased tugevdasid patrulle ja Päästekomiteel ei õnnestunud pealinnast väljuda. Peagi tuli kuuldusi, et öösel algavad arreteerimised ja Päästekomitee liikmed siirdusid Suur-Tartu maanteel asuvasse konspiratiivkorterisse.

23. veebruari veetsid Päästekomitee liikmed konspiratiivkorteris. Tekkis plaan kuu-

lutada Eesti iseseisvus välja 24. veebruari pärastlõunal Estonias etenduse vaheajal. Siis saadi teada enamlaste väljakuulutatud piiramiseseisukorrast, millega keelati avalikud üritused, sh teatrietendused. Nii jäid Päästekomitee liikmed 23. veebruari õhtul lausa tegevusetuks: kõik kolm kava Eesti omariiklus välja kuulutada olid luhtunud ning võimalused piiramiseseisukorras midagi ette võtta muutusid veelgi ahtamaks.

Kõige soodsamaks osutus olukord Pärnus, kus 23. veebruaril Maapäeva saadik Hugo Kruusner luges pidulikult hulgalise kuulajaskonna ees Endla teatri rõdult ette iseseisvusmanifesti.

24. veebruar 1918. a oli pühapäev. Hommikupoole evakueerusid Tallinna sadamast viimased punakaartlaste üksused, samal ajal alustasid rahvuslikud jõud võimu ülevõtmist. Varahommikul arutasid Päästekomitee liikmed tegevusplaani. Konstantin Konik sai ülesandeks koos Aleksander Veileriga tegeleda iseseisvusmanifesti trükkimisega ja vajaduse korral mõni trükikoda väevõimuga üle võtta.

Koniku mälestustest: „24. veebruaril kell 2 algas tegevus. Vilms ja Päts sõitsid määratud asukohta, et kiirelt organiseerida kaitseliitu ja juba olevate jõududega vallutada linnas tähtsamad asutused.” Iseseisvusmanifesti trükkimise osas jäi Konik lakooniliseks: „Minu ülesandeks oli oma alla võtta „Päevalehe” trükikoda ja viibimata manifesti trükkimine läbi viia.” (2). Kokkuvõtvalt näib, et manifesti hakati trükkima Dunkri tänavas Päevalehe trükikojas. Manifesti teksti ladus A. Devis, aga Konik jõudis kohale mõnevõrra hiljem. Iseseisvusmanifesti trükkimist uurinud Tartu ülikooli ajaloodoktor Ago Pajur ütles Oskar Lutsu parafraaseerides tabavalt: „... kui Konik trükikotta jõudis, oli manifesti trükkimine juba alanud.” (3).

Manifesti esimesed eksemplarid tehti vana käsipressiga. Aegunud ja remonti vajava käsipressi vänta ajasid ringi omakaitse- selased ja trükitoölised, aga ka A. Veiler, K. Konik ja trükikotta jõudnud Maanõu-

kogu vanematekogu liige Jaan Raamot. Nii tehti käsitsi umbes paarsada eksemplari iseseisvusmanifesti ja alles õhtul õnnestus kusagilt leitud kiirpressi meistril käivitada trükimasin.

Samal 24. veebruari õhtupoolel valiti Konik veel teise kolmeliikmelisse komiteesse ülesandega luua kontakt pealetungiva Saksa Keiserliku armee väejuhatusega ja teatada neile Eesti iseseisvuse väljakuulutamisest. Ideaaleesmärgiks oli saavutada, et Keila poolt edasirühkivad sakslased ei tungiks Vene-Saksa sõjas erapooletu riigi pealinna, vaid jääks peatuma Tondi kasarmutesse. Kolmikus olid Koniku kõrval polkovnik, hilisem kindralmajor Andres Larka ja staa- bikapten, hilisem kindralleitnant Nikolai Reek. Delegatsiooni juhiks valiti dr Konik. Nende missioon oli määratud nurjumisele, sest Saksa poliitilisel ja militaarsel juhtkon- nal olid Eestiga omad plaanid.

Ainus, mida saavutati, oli lubadus, et Tallinna ei hõivata enne 25. veebruari kesk- päeva. Seda sõna sakslased pidasid. Kas see oli Eesti delegatsiooni edu või olid pealetun- gijate peajõud pealinnast veel poole päeva- teekonna kaugusel? Või tahtsid sakslased olla kindlad, et punalipulise Balti laevastiku sõjalaevad on sissemarsi ajaks Tallinna rei- dilt lahkunud? Igal juhul sai Eesti Ajutine Valitsus tegutsemiseks aega mõne lisatun- ni ja vahest mõni tuhat inimest jõudis enne uue võimu tulekut tänavaplankudelt lugeda Eesti iseseisvusmanifesti.

25. veebruari keskpäeval toimus Pääs- tekomitee käsul pealinna kaitsemaleva ja Tallinna tuletõrje paraad Raekoja platsil. Mängis muusika, lauldi üheskoos hümnid „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm”. Paraadi lõ- pul jõudsid Raekoja platsile sakslastest jalg- ratturid. Rahvas läks rahulikult ja vaikselt laiali. „Meie jõud on nüüd murtud,” ütles minule Vilms, „kuid mitte Eesti iseseisvus,” meenutas Konik (2).

25. veebruaril püüdsid Päts, Vilms ja Ko- nik pääseda Toompeal Saksa okupatsiooni- vägede Põhjakorpuse juhataja kindral Adolf von Seckendorffi jutule. Kindral ei võtnud

neid vastu, teatades, et mingisugust Eesti Vabariiki pole olemas. Ta rõhutas, et eesti tegelastel tuleb igasugusest võimupüüdest hoiduda, sest võim on Saksa sõjaväe käes.

Järgnevalt valitses Eestis Saksa sõjaväevõim. Õhkkond pealinnas muutus ärevaks, arreteeriti Eesti rahvuslikke tegelasi ja halvima kartuses varjus Konik Tartumaale Jaan Raamoti talusse. 1918. a suve veetis Konik Tartumaal. Peagi sai ta teate, et Tallinnas otsiti läbi tema korter ja ruumid pitsseeriti kinni. Mõni päev hiljem toimus läbiotsimine juba Sahkapuu talus, aga Raamot ja Konik olid juhuslikult eemal. Mõlemad kartsid vangistust ja otsiti uut redupaika Peipsi lähedal.

15. augustil sõitis Konik Tartusse. Linna lähedal võeti ta kinni. Konik vabastati 22. oktoobril 1918. Juba järgmisel päeval algas tema kui diplomaadi karjäär: teda koos Strandmaniga kutsuti Toompeale kindral von Seckendorffi juurde. Samal päeval tahtis Koniku ja Strandmaniga kiiruga kokku saada ka Eestimaa Rüütelkonna peamees parun Eduard von Delligshausen. Ta pakkus koostööd baltisakslastega pariteetsel alusel.

11. novembril 1918. a sõlmiti Prantsusmaal Compiègne'is vaherahu liitlasriikide ja Saksamaa vahel. See tähendas I maailmasõja lõppu. Samal päeval tuli paarkümmend Eesti poliitikut kokku ja otsustas, et Ajutine Valitsus võtab võimu kiiresti üle. Ajutise Valitsuse peaminister Päts viibis veel Poolas vangilaagris ja tema asemele soovitati Jaan Poskat kui valitsuse vanimat liiget. Poska ei nõustunud, kauplemine kestis mitu tundi. „Suure rutuga viskasin Laaman'iga teises toas paberitükile teksti Ajutise Valitsuse poolt võimu oma kätte võtmisest ja Eesti riigi valitsemise jätkamisest, millele üldisel pealekäimisel suutsime saada Poska allkirja,” meenutas Konik (2).

Eesti Ajutise Valitsuse üheks mureks oli vahekorradade korraldamine sakslastega. Novembris 1918 käis K. Konik mitu korda Riias. Ta kuulus valitsuskomisjoni koosseisu, kes sõlmis Riias 19. novembril võimu

üleandmise lepingu Baltimaadel Saksa riigi peavoliniku August Winnigiga. Nii võime vahest Konikut pidada ka iseseisva Eesti riigi diplomaatia alusepanijate hulka. Vastavalt nn Winnigi lepingule tuli sakslastel valitsemine “Eesti etnograafilises piirkonnas” üle anda, “niivõrd kui see juba sündinud ei ole, 21. novembrist saadik Eesti Valitsuse asutiste kätte.” (2).

Riia rahu on jäänud Eesti diplomaatia ajaloos tagaplaanile ja Tartu rahu varju, aga 1918. a hilissügisel tähendas see, et sisuliselt tunnustas Saksamaa kõrge esindaja selle leppega Eesti Vabariiki *de facto*.

Detsember 1918 oli Eesti riigile ülimalt kriitiline: idast ja lõunast lähenesid Tallinnale punaväed, pealinn oli rahutu ning linna kogunes sõjapögenikke. Ükski riik ei tunnustanud Eestit, noorel riigil polnud relvajõude ega vähestel sõjaväeüksustel relvi. Rahulolematud, näljas ja puuduses vaevlevad töölisel streikisid. Neil ärevatel päevadel tegeles K. Konik riikliku tervishoiu korraldusega ja oli tegevarst. Novembri keskel asus ta tööle Tervishoiu Peavalitsuse juhatajana ülesandega kiires korras korraldada hädapärased tervishoiutööd.

Konik kirjutas oma eluloos lühidalt: „15. XI. 1918 a. saadik olen Eesti Vabariigi Tervishoiu Peavalitsuse juhataja. Detsembri kuust saadik juhatan ühtlasi Tallinna linna keskaigemaja haawa-osakonda ja täidan sõjaväe haawa-arsti konsultandi kohuseid.” (4).

1919: TÕINE AASTA

Tervishoiu ja sõjaväemeditsiini korraldamine nõudis Eesti Vabadussõja ajal suurt organiseerimisvõimet. Tervishoiu Peavalitsuse ülesandeks oli riigi tervishoiukorraldus, Sõjaväe Tervishoiuvalitsuse peaülesandeks aga haigete ja haavata saanud võitlejate terveks ravimine, et nad saaks rindele tagasi. See töö tähendas erinevate tervishoiuasutuste töö koordineerimist, haiglale ruumide otsimist, korrastamist ja ettevalmistamist haigete-haavatute vastuvõtuks, personali-probleemide lahendamist, ravimaterjalide

muretsemist ja laiali jagamist, meditsiini-personali ettevalmistamist tegutsemiseks sõjalaulukorras jpm.

Koniku mälestuste järgi oli Tallinnas Juhkentali haigla täiesti laastatud ja mustus kirjeldamata, pimedavõitu lõikustoaas tuis-kas lumi läbi akende tuppa, kus toasoojus ei tõusnud ka kõige suurema kütmise juures üle 8 kraadi. Nii andiski Konik konsultandina soovitusi raskemad haavatud koondada lin-na keskhaigla haavaosakonda, kus „endisest ajast hädatarvilised riistad ja abinõud”. Seal läksid kõiku palatid 90 voodiga, mis „täitus lühikese aja jooksul umbes 60 raskemate haav-utatuga. Niipea, kui lubas haige seisukord, evakueeriti tema sealt teisale, et võimaldada ruumi uutele juurdetulijatele.” (2). Puudu oli ravimiteist ja sidumismaterjalidest, tihti pesti sidemeid korduvalt.

1919. a kevadeks sai Eesti Vabariigi jaoks raskeim aeg üle: vastane löödi Virumaalt ja Kagu-Eestist välja, rinne stabiliseerus Nar-va jõel. Tagala funktsioneeris järjest paremini, töö haiglates mõnevõrra normaliseerus.

1919. a aprillis valiti dr Konik Eesti Asu-tava Kogu liikmeks. Selle esimeseks suure-maks ettevõtmiseks oli iseseisvusdeklaratsiooni koostamine ning selleks moodustati kümneliikmeline komisjon. Esimeheks valiti Konstantin Konik, kes viis kolme nädalaga vastutusrikka töö lõpule.

19. mail saatis Konik Asutava Kogu juha-tusele järgmise kirja: „Eesti iseseisvuse akti väljatöötamise komisjon saadab siin juu-res tema poolt välja töötatud ja ühel häälel vastu võetud Eesti riiklise iseseisvuse ja rippumatusse seletuse projekti ja palub Asutava Kogu esimeest seda seletust Asutava Kogu koosolekul ettelugeda. Peale selle paneb komisjon ette seda seletust nimeliselt hää-letada ja vastuvõtmise korral Asutava Kogu liikmetele allkirjutamiseks anda. Kommis-joni esimees: K. Konik” (5).

19. mail võttis rahvaesindus vastu doku-mendi “Eesti Asutava Kogu seletus Eesti riiklisest iseseisvusest ja rippumatusest”. Dokument on tuntud kui Asutava Kogu iseseisvusdeklaratsioon. See teatas, et Eesti

rahvas tahab tulevikus elada iseseisvat riik-likku elu sõltumatu riigina ja ollakse valmis omariiklust kaitsma viimse veretilgani.

Lisaks üldisele haiglate töö korraldusele tuli Konikul organiseerida jooksvate tervis-hoiuküsimuste lahendamist: arstide ja äm-maemandate kutsetegevuse reguleerimine, kaitserõugete panemine, kehtestada kindel kord nakkus- ja suguhaiguste registreeri-miseks jpm. Kooliõpetajatele saadeti üksik-asjalisi juhiseid, kuidas koolides ära hoida nakkushaigusi ja kuidas talitada, kui nak-kushaigus leitakse koolimajas. Sõjaväelaste-le jagati kaevikutes laiali lendlehti juhistega, kuidas hoiduda kõhutõvest.

Eesti Riigiarhiivis on ulatuslik dokumen-tatsioon Tervishoiu Peavalitsuse kohta. Näi-teks 1919. a kirjavahetuse kaustas on 652 leh-te (6). Nii saatis Rootsi konsul 21. augustil 1919. a kirja, milles küsis: „... palju on kuu lõikes haigestumisi plekilisse tüüfusesse ja ve-risesse kõhutõvesse ja kas on Eestis koolerat ette tulnud?”. Juba 25. augustil saadeti talle Koniku allkirjaga üksikasjalik vastus, mis näitas, et Tervishoiu Peavalitsus teadis täp-selt tervishoiuolukorda Eestis. Oma vastuses märkis Konik, et verist kõhutõbe (düsenteeria) registreeriti jaanuaris 2, veebruaris 1, märtsis 0, aprillis 2, mais 6, juunis 67, juulis 336 ja augus-tis 771 juhtu, kõige enam Pärnumaal, Valga linnas ja selle ümbruses. Tallinnas haigestus düsenteeriasse 58 inimest, neist kolm suri. Üleüldist kõhutõbe surmaprotsenti Tervis-hoiu Peavalitsusel ei ole, sest maal registree-rib Vene seaduse põhjal surmajuhtumid kirik ja nende kaudu liiguvad andmed vaevaliselt, aga asutuse arvates võiks see olla 8% piires. Veel teatas Konik, et koolerasse (*Cholera asia-tica*) ei ole Eestis keegi jäänud.

Põhimureks oli loomulikult Vabadussõ-ja ajal haavatud ja haigete sõjameeste ravi ning nende tervise taastamine. Vabadussõda uurinud ajaloolane Hannes Walter kirjutas: „1919. aasta mais saavutas haiglakohtade arv haiglais 5000 piiri ja püsis sellel sõja lõpuni. Üldiselt jõuti haavatute ravimisel eeskujuli-kule tasemele. Nii suri evakueeritud haava-tuist vaid 3,1%. Vastav näitaja oli Saksa sõja-

väes Esimese maailmasõja ajal 3,0%. Hoopis raskem oli Vabadussõja algul võitlus haigus- tega. Puuduliku talverõivastuse tõttu oli 3000 mehel vaja arstiabi osalise liigeste külmumise tõttu, ligi 1800 haigestus kopsupõletikku ja 17% suri. Üldse tuli Vabadussõjas 10 langedu ja haavadesse surnu kohta 6 haigestesse surnut.” (7).

Raskeim aeg aga lähenes: 1919. a sügisel sai kindral Judenitsi Vene valgekaartlik Loodearmee Petrogradi lähistel punakaartlastelt lüüa ning väeriismed koos ulatusliku tsiviil-vooriga taganesid täielikus korratuses Eesti poole. Põgenike arvuks arvestati 100 000 inimest, neist osa küll hajus teel. Novembris tabas Loodearmeed nakkushaiguste, eriti tüüfuse epideemia, mis võttis lühikese aja- ga hirmuäratavad mõõtmed, sest nakatanud olid tihtipeale segi tsiviilisikutega. Haiges- tusid paljud arstid ja ligi 60% teenindavast meditsiinipersonalist.

Eesti arstide hinnangul oli tuhatkond tüüfusekandjat veel Iisaku-Illuka-Mäetaguse kandis, kus loodearmeelased peatusid ajuti- stes välilaagrites. Osa vene valgekaartlas- test haigeid toodi Tallinna, kus Vene-Balti laevatehaste alal kiires korras sisustati haig- lad u 2000 haige jaoks. Epideemia puhkes ka Tallinnas ning 1919. aasta lõpul oli seal juba 1500 tüüfusehaiget, 1920. a veebruari algul haigestus päevas keskmiselt 10 tallinlast.

Käes oli külm talv, inimesed aastaid ala- toidetud ja elanud antisanitaarsetes tingi- mustes – see tegi võimalikuks epideemiate kiire leviku. 1919.–1920. a vahetusel tüüfuse- jt epideemiate ohu tõkestamine ja epideemia kiire likvideerimine oli noore Eesti riigi üks tähtsamaid meditsiinisaaavutusi, mis päästis kümneid tuhandeid inimelusid.

Eesti võimud võtsid tarvitusele drastilisi meetmeid: nii näiteks isoleeriti Kopli pool- saar Tallinnast, Vene laatsarettide ümbrus kuulutati ohualaks ja sinna lubati vaid kir- jaliku saatekirja ettenäitamisel. Hospitalide territoorium piirati okastraadiga, igasugune liikumine linna ja poolsaare vahel oli kee- latud kella 21st kuni kella 6ni hommikul. 1920. a jaanuari lõpust ei viidud enam isegi

mitte kirju nendele Kopli elanikele, kes ela- sid teisel pool karantiinjoont.

Ulatuslik tüüfuseepideemia tõi suure töökoormuse nii Eesti Tervishoiu Peavalit- susele, mille koosseis paisus 1920. a algul suuremaks kui Vabadussõja ajal, küündides 120 inimeseni. Sõjaväe Tervishoiu Valit- suses töötas Vabadussõja lõpul 74 inimest. Ühiste jõupingutustega ja otsesest survet Loo- dearmee allesjäänud teenistustele avaldades loodi täielik karantiin, eraldati terved ja haiged, viimaste seast üritati eraldada naka- tanud, korraldati desinfektsioon. Veebruari keskel arvati, et 13 000 loodermeelast on haiged ja terveid vaid kuni 7000. Narvas ja lähiümbruses loeti kokku u 6000 haiget ning neist vaid 2500 olid haigemajade ruumides. 1. märtsist 1920. a võttis Eesti Sõjaväe Ter- vishoiuvalitsus Loodearmee haiglate juhti- mise täielikult üle. Suurte jõupingutustega epideemia lokaliseeriti. Sõjaajaloolane Han- nes Walter on seda saavutust koguni pida- nud „võib-olla Eesti rahva ja kogu Euroopa jaoks” suurimaks võiduks Vabadussõjas (8).

Olemasolev dokumentatsioon ei luba tulemusrikkast meditsiinitööst eraldi välja tuua dr Konstantin Koniku osa. Pole põh- just kahelda, et ta andis oma parima, et väl- tida hirmsat epideemiaohtu.

Oma mälestustes võttis dr Konik 1919. aasta karmi lõpu kokku äärmiselt napisõna- liselt: „Raskemad päevad rahva tervishoiu alal algasid peale Judenitschi sõjakäigu nur- jaminekut Venemaalt põgenejate maale laia- livalgumisega. Täpiline soetõbi lagunes laiali Virumaal kohutavalt. Tervishoiu peavalitsu- se kavasad ja korraldusi toetasid frondi kind- ralikid Tõnisson ja Pödder ja tänu nende abile pääsesime sinise silmaga. [-] Lahkusin 1. märtsil 1920. a Tallinnast, et Tartu ülikoolis anduda täie jõuga oma eriala tööle.” (2).

Artikkel põhineb Külle Arjakase raamatul „Unustatud suurmees”, mis jutustab Konstan- tin Koniku elust ja mis ilmub Eesti Päevalehe kirjastamisel trükist käesoleva aasta märtsis.

kyllo.arjakas@gmail.com

KIRJANDUS

1. Riigi Teataja 1918;1:2.
2. Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt I köide. Revolutsioon ja okupatsioon. Tallinn: k-ü Rahvaülikooli kirjastus;1927. lk 16–30, 374–5.
3. Pajur A. Iseseisvusmanifesti süünd. Tuna 2003;2:40.
4. EAA, f. 1767, n. 1, s. 789, l. 11.
5. ERA, f. 15, n. 2, s. 398, l. 1.
6. ERA, f. 2000, n. 1, s. 366.
7. Vater H. Inter arma caritas. Horisont 1989;3:18.
8. Unustamatu kindral Aleksander Tõnisson. Artikleid ja mälestusi. Tallinn; 2004.

SUMMARY

Konstatin Konik in 1918–1919

The article casts light on the activity of the well-known physician and statesman Dr. Konstatin Konik in 1918–1919, Konik belonged to the three-member Rescue Committee for Estonia that proclaimed the Republic of Estonia in February 1918.

Konstatin Konik was born in 1887 in Tartu where he also graduated from the university as a physician. He participated in the Russian-Japanese War (1904–1905). In the period 1909–1920 he occupied various important posts in Tallinn. During the Esto-

nian War of Independence (1918–1920) Konik acted as the head of the Central Health Board as well as the consulting surgeon of the Estonian military medical service.

In 1920–1930 Konik occupied the post of the dean of the Medical Faculty of Tartu University. He was elected in the Parliament (Riigikogu) in 1932 and was the Minister of Education and Social Affairs in 1933. His health was ruined as a consequence of overload and he died in 1936. Konik was buried in Tallinn Metsakalmistu Cemetery.